

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ В.К. МАМУТОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»**

ПЕТРУНЕНКО Ярослав Вікторович

УДК 336.13.073.1:346](477)(02)

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ
ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ**

Спеціальність 12.00.04 – господарське право;
господарсько-процесуальне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ – 2021

Дисертація є кваліфікаційною науковою працею на правах рукопису.

Робота виконана на кафедрі господарського права і процесу Національного університету «Одеська юридична академія» МОН України.

Науковий консультант – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України
Подцерковний Олег Петрович,
Національний університет «Одеська юридична академія» МОН України, завідувач кафедри господарського права і процесу (м. Одеса).

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Беяневич Олена Анатоліївна,
Донецький національний університет імені Василя Стуса МОН України, професор кафедри цивільного права і процесу (м. Вінниця);

доктор юридичних наук, професор
Пацурія Ніно Бондовна,
Інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка МОН України, професор кафедри господарського права та господарського процесу (м. Київ);

доктор юридичних наук, професор
Никитченко Наталія Валеріївна,
Університет державної фіскальної служби України, завідувачка кафедри господарського права та процесу (м. Ірпінь, Київська обл.).

Захист відбудеться *«14» травня 2021 року о 10⁰⁰ годині* на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.170.02 у Державній установі «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України» за адресою: 01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці за адресою: 01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60, к. 202.

Автореферат розісланий *«13» квітня 2021 року*.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н.О. Герасименко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. У сучасних умовах глобалізації економічних відносин та євроорієнтованих устремлінь України нової актуальності набуває проблема ефективного використання державних коштів, що може бути вирішена головню за допомогою належно вибудованої системи правових засобів, які забезпечують не лише економне витрачання таких коштів, оптимізацію структури бюджетних надходжень та видатків, а й формування стабільної економіки соціально орієнтованого типу. Засоби господарсько-правового характеру виконують у цьому процесі особливу роль, позаяк їх комплексний економіко-правовий регулюючий вплив спрямовано на підвищення економічної та соціальної ефективності діяльності суб'єктів господарювання, а також досягнення господарсько-економічного результату. Попри цю функційну цінність, організаційно-правовий механізм застосування господарсько-правових засобів у сфері здійснення обігу державних коштів залишається не достатньо ефективним, про що свідчать численні випадки неефективних публічних закупівель, розміщення державних цінних паперів, державного кредитування тощо.

Завдання удосконалення окремих господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів визначено як Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, так і низкою національних актів стратегічного характеру. Саме тому проблема забезпечення ефективного використання державних коштів потребує комплексного вирішення за допомогою господарсько-правових засобів, що передбачає не тільки удосконалення господарського законодавства у відповідній сфері, але й підвищення ефективності організаційно-правових механізмів відповідної діяльності уповноважених органів.

За останні десятиліття у суспільному та економічному житті України відбулися докорінні зміни, які сприяли закладенню основ для удосконалення процедур застосування господарсько-правових засобів, зокрема, з метою забезпечення ефективного використання державних коштів. Було прийнято низку законів і розроблено чимало законопроектів, інтегровано новітні технології у сферу публічних закупівель та інші галузі, запроваджено систему моніторингу ефективності публічних закупівель, надання державної допомоги суб'єктам господарської діяльності тощо. Однак, незважаючи на деякі досягнення у цій сфері, сьогодні залишаються проблеми теоретико-методологічного та практичного характеру, які стримують подальший економічний розвиток держави. Серед таких проблем необхідно назвати невідповідність деяких положень господарського законодавства вимогам європейських норм і стандартів у відповідній сфері; відсутність спеціальних

законів, які регламентують певні види господарсько-правових засобів (контрактація сільськогосподарської продукції, державне кредитування); застарілість положень окремих нормативно-правових актів (законів України «Про інвестиційну діяльність», «Про інноваційну діяльність», «Про державну підтримку сільського господарства України» тощо).

Вирішення цих та інших проблем, які порушені в роботі, дасть змогу створити належні господарсько-правові умови для формування в Україні соціально-економічної стабільності.

Окремі питання правових засобів регулювання господарської діяльності розглядали у своїх наукових працях такі науковці, як: О. А. Беяневич, В. С. Белих, А. Г. Бобкова, Ю. П. Бурило, О. М. Вінник, О. П. Віхров, І. О. Віхрова, О. М. Гончаренко, Є. П. Губін, Р. А. Джабраїлов, Г. Д. Джумагельдієва, В. В. Добровольська, Д. О. Жмуліна, І. В. Заблудська, Д. В. Задихайло, Н. В. Заяць, О. Р. Зельдіна, Г. Л. Знаменський, Р. С. Кірін, О. В. Клименко, В. В. Кочин, О. М. Куракін, М. П. Кучерявенко, Т. А. Лавренюк, Т. А. Латковська, К. С. Лебьодкін, О. Е. Ліллемяе, Д. В. Лічак, В. І. Любімов, В. К. Малолітнева, В. К. Мамутов, М. В. Мельникова, І. С. Ніколаєв, А. О. Олефір, В. Г. Олюха, Ю. І. Остапенко, В. М. Пашков, Н. Б. Пацурія, Д. А. Петров, О. П. Подцерковний, В. В. Поєдинок, В. І. Полюхович, В. Ф. Попондопуло, Р. Б. Прилуцький, Г. В. Смолин, А. О. Сошников, Т. І. Тарахонич, В. А. Устименко, Р. О. Халфіна, К. В. Харківська, О. Г. Хрімлі, Н. А. Цибака, В. В. Чайковська, А. А. Чухно, Р. І. Шабанов, О. В. Шаповалова, Т. І. Швидка, В. В. Шпаков, В. С. Щербина, О. Х. Юлдашев, І. М. Ямкова та інші.

Водночас, попри значну кількість праць, присвячених питанням державного регулювання господарської діяльності, в них розглядаються лише окремі аспекти вказаної вище проблематики. Комплексні, зокрема монографічні, дослідження забезпечення ефективного використання державних коштів за допомогою господарсько-правових засобів відсутні. Така ситуація утворює прогалину в науці господарського права, яка має бути подолана задля формування цілісної моделі реформування економіки України.

Отже, недостатня теоретична розробленість і недосконалість нормативно-правової бази у цій сфері зумовлюють актуальність усебічного наукового аналізу широкого спектра питань, пов'язаних із господарсько-правовими засобами забезпечення ефективного використання державних ресурсів та розвитку і вдосконалення відповідного вітчизняного законодавства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» МОН України за науковими темами «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку

української державності та права» (державний реєстраційний номер 011U0006H) на 2011–2015 рр. та «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U001842) на 2016–2020 рр., в межах яких досліджено особливості господарсько-правової природи засобів забезпечення ефективного використання державних коштів, а також розроблено пропозиції щодо удосконалення законодавства у цій сфері.

Мета і завдання дослідження. *Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування господарсько-правової природи засобів забезпечення ефективного використання державних коштів, а також розробка пропозицій щодо удосконалення законодавства у сфері регулювання господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів.*

Для досягнення поставленої мети в дисертації вирішено такі комплексні завдання:

визначити поняття господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів;

обґрунтувати господарсько-правову природу засобів забезпечення ефективного використання державних коштів;

розробити класифікацію господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів;

визначити принципи, цілі, завдання, підстави та умови застосування господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів;

обґрунтувати напрями забезпечення ефективного використання державних коштів при розміщенні державного замовлення, здійсненні публічних закупівель та при укладенні договорів контрактації сільськогосподарської продукції;

визначити роль і значення лімітів та обмежень як господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів;

виявити умови ефективного витрачання державних коштів у процесі надання державної підтримки суб'єктам господарювання;

дослідити господарсько-правові засоби забезпечення ефективного використання державних коштів для кредитування суб'єктів господарської діяльності;

визначити порядок надання та види податкових пільг суб'єктам господарювання як господарсько-правовий засіб забезпечення ефективного використання державних коштів;

охарактеризувати інші види прямих і непрямих господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів;

визначити напрями оптимального поєднання прямих і непрямих засобів регулювання господарської діяльності;

визначити та охарактеризувати види господарсько-правової відповідальності за правопорушення у сфері використання державних коштів; запропонувати пріоритетні напрями вдосконалення й розвитку господарського законодавства України у сфері регулювання засобів впливу на ефективність витрачання державних коштів, у тому числі з урахуванням зарубіжного досвіду у цій сфері.

Об'єктом дисертаційного дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі застосування господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів.

Предметом дослідження є господарсько-правові засоби забезпечення ефективного використання державних коштів.

Методи дослідження. Методологічною основою проведеного дослідження є загальнотеоретичні, спеціальні та міжгалузеві методи наукового пізнання, застосування яких зумовлюється системним підходом, що дало можливість досліджувати проблеми в єдності їх соціального змісту та юридичної форми. Зокрема, за допомогою *гносеологічного методу* дослідження було з'ясовано поняття, види й особливості господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів, а також їх господарсько-правову природу (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3 та 5.1). Завдяки *аналітичному методу* було визначено особливості процедури застосування господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів, а також підстав та умов їх застосування (підрозділи 2.1, 2.2 та 2.3). *Структурно-функціональний аналіз* дав можливість визначити відповідність нормативно-правових актів у сфері застосування господарсько-правових засобів реальним суспільним відносинам у цій сфері (підрозділи 1.4, 5.2 та 5.4). *Порівняльно-правовий метод* покладено в основу аналізу зарубіжного досвіду у сфері регулювання діяльності із забезпечення ефективного використання державних коштів (підрозділ 5.4). *Метод статистичного аналізу* було використано при роботі з офіційно-статистичними матеріалами, звітами суб'єктів владних повноважень, а також результатами соціологічних досліджень (підрозділи 3.1–3.4 та 4.1–4.4). Використання *індуктивного методу* дало змогу підтвердити висновок про необхідність удосконалення господарського законодавства у сфері регулювання засобів впливу на ефективність витрачання державних коштів, а також господарсько-правової відповідальності за порушення у сфері використання державних коштів (підрозділи 5.2 та 5.3). У процесі визначення перспективних напрямів подальшого розвитку застосування господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів, а також розроблення пропозицій щодо вдосконалення господарського законодавства були застосовані *методи правового моделювання та прогнозування* (підрозділи 1.4 та 5.4).

Теоретичну основу проведеного дослідження склали наукові праці вчених у галузі загальної теорії держави й права, адміністративного права, господарського права, міжнародного права, порівняльного правознавства, інших галузевих правових наук, соціології, політології, філософії тощо.

Емпіричну базу дослідження становлять нормативно-правові акти України та зарубіжних країн, міжнародні договори, матеріали судової практики, звіти органів державної влади, офіційні статистичні дані з досліджуваної проблематики.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що на основі комплексного дослідження господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів обґрунтовано нові теоретико-практичні положення і запропоновано концептуальні засади удосконалення господарського законодавства.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у наступному.

Уперше:

обґрунтовано концептуальний напрям правового забезпечення ефективного використання державних коштів на підставі висунення на перший план економічної моделі прийняття управлінського рішення, коли формальні вимоги супроводжують відповідний процедурний механізм, гарантуючи захист публічних інтересів, права суб'єктів господарювання, а не визначають його суть;

сформульовано поняття господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів як визначеної в актах господарського законодавства системи інструментів, прийомів і напрямів впливу держави в особі її уповноважених органів на діяльність суб'єктів господарювання шляхом забезпечення оптимальної форми та способу розміщення і використання державних коштів задля стимулювання та заохочення пріоритетних видів господарської діяльності, захисту прав і законних інтересів учасників господарських правовідносин, а також захисту публічних інтересів та досягнення максимальних соціально-економічних результатів;

обґрунтовано роль господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів, яка проявляється у такому: 1) у процесі застосування цих засобів державні органи виступають суб'єктами організаційно-господарських повноважень в управлінні господарською діяльністю, що ГК України прямо віднесено до господарсько-правової сфери; 2) державний вплив спрямовано на підвищення економічної та соціальної ефективності діяльності суб'єктів господарювання, що опосередковано сприяє оптимізації державних видатків і зростанню основних макроекономічних показників національної економіки, тобто досягається саме господарсько-

економічний результат на рівні суб'єктів господарювання в загальнонаціональному масштабі; 3) вплив на діяльність суб'єктів господарювання здійснюється лише в межах, необхідних для захисту публічних інтересів, зокрема з метою створення сприятливих та рівних умов для усіх суб'єктів господарювання, забезпечення ефективного використання державних коштів, а також розвитку пріоритетних галузей господарського комплексу;

визначено, що ефективність використання державних коштів під час застосування господарсько-правових засобів означає: 1) прозорість діяльності суб'єктів владних повноважень щодо використання державних коштів шляхом забезпечення відкритості та доступності інформації про джерела та обсяги формування дохідної частини бюджетів та напрямки спрямування бюджетних коштів; 2) таке використання державних коштів, яке забезпечує повне фінансування витрат, запланованих у видатковій частині бюджетів; 3) досягнення внаслідок використання державних коштів високого економічного та соціального ефекту; 4) забезпечення при використанні державних коштів оптимального поєднання державного та суспільного інтересів; 5) створення за допомогою здійснення фінансування різних заходів за рахунок державних коштів умов для всебічного соціально-економічного розвитку держави та її окремих регіонів;

запропоновано класифікацію господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів залежно від характеру впливу на суб'єктів господарювання чи залучення їх до реалізації таких господарсько-правових засобів: 1) прямі, тобто ті, які є обов'язковими для суб'єктів господарювання (зокрема, державне замовлення, контрактація сільськогосподарської продукції, встановлення лімітів і обмежень, валютне регулювання тощо), застосовуються переважно з метою захисту суспільних і державних інтересів, прав споживачів, забезпечення якості продукції тощо та 2) непрямі (наприклад, державна підтримка суб'єктів господарювання, державна допомога, державне кредитування та ін.), у яких суб'єкти господарювання беруть участь за власною ініціативою;

визначено елементи забезпечення ефективного використання державних коштів, що передбачає закладення процедур оцінки ощадливості, раціональності та продуктивності у правовому механізмі їх витрачання;

систематизовано та охарактеризовано систему господарсько-правових принципів забезпечення ефективного використання державних коштів, із поділом їх на три групи: 1) загально-правові принципи (верховенства права та законності; соціальної справедливості; пріоритетності таких цінностей, як життя, здоров'я, особиста безпека й недоторканність людини і громадянина; свободи підприємницької діяльності тощо); 2) галузеві принципи (обмеженості державного втручання в діяльність суб'єктів господарювання; економічної

багатоманітності; гарантованості збереження комерційної таємниці; науковості та інноваційності тощо); 3) спеціально-галузеві принципи (доцільності й адекватності; вибірковості та рівності; об'єктивності; ощадливості й розумності витрачання державних коштів; прогнозованості та плановості; звітності);

надана стадійно-процедурна характеристика застосування прямих і непрямих господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів. При цьому обґрунтовано, що специфіка перших полягає в тому, що вихідною точкою цієї процедури здебільшого виступає ухвалення державно-владного рішення, що одночасно стає однією з підстав застосування засобу (наприклад, затвердження плану закупівель, ліцензійних умов провадження певного виду господарської діяльності). Процедура застосування непрямих господарсько-правових засобів дещо складніша, позаяк передбачає виділення коштів з державного бюджету у результаті проходження конкурсного відбору та інших ринкових процедур. Зокрема, у процесі надання державної підтримки суб'єктам господарювання найважливішим етапом, який має принципове значення для прийняття відповідного рішення, стає визначення умов виділення допомоги та оцінка відповідності цим умовам (критеріям) конкретного суб'єкта господарювання, котрий звернувся до уповноваженого органу.

Удосконалено положення щодо:

розуміння механізму впливу розміщення державного замовлення та здійснення публічних закупівель на ефективність використання державних коштів шляхом обґрунтування того, що завдяки їх застосуванню здійснюється задоволення державних потреб у товарах, роботах або послугах, забезпечується фінансування найбільш оптимальних пропозицій, що надходять від суб'єктів господарювання в цій сфері; економічна ефективність забезпечується не лише економністю витрачання державних коштів, але також якістю, інноваційністю та іншими найбільш значущими характеристиками робіт, товарів та послуг, придбання яких фінансується за рахунок державного бюджету;

ознак договору контрактації сільськогосподарської продукції як засобу забезпечення ефективного використання державних коштів, зокрема, віднесенням до них: 1) встановлення вимог, яким повинен відповідати контрактант як державний замовник, визначеним Законом України «Про публічні закупівлі»; контрактантом може виступати орган державної влади, місцевого самоврядування та інші розпорядники бюджетних коштів; в окремих випадках контрактантом може бути визначений спеціальним законодавством орган; 2) встановлення вимог, яким повинен відповідати виробник сільськогосподарської продукції (будь-яка фізична або юридична особа, незалежно від форми власності, організаційно-правової форми та підпорядкування, у тому числі нерезидент); 3) особливий матеріальний об'єкт

договору, яким є сільськогосподарська продукція, яка відповідає умовам, визначеним у договорі за кількістю, якістю, асортиментом тощо;

впливу державних обмежень та лімітів у сфері господарської діяльності на забезпечення ефективного використання державних коштів, який має не прямий, а опосередкований характер, та полягає у: 1) створенні умов для ефективного розподілу бюджетних ресурсів та формування справедливої ринкової економіки у державі; 2) забезпеченні стабілізації цін на найбільш важливі товари та послуги завдяки встановленню деяких обмежень, чим урівноважуються інтереси споживачів та суб'єктів господарювання; 3) забезпеченні захисту конкурентоспроможності національних товаровиробників; 4) забезпеченні екологічної безпеки, збереження та відтворення екосистеми у державі; 5) прийнятті державою на себе частини відповідальності суб'єктів господарювання, які провадять діяльність у найбільш важливих соціальних сферах, шляхом видачі відповідних дозволів та гарантування безпеки результатів такої діяльності;

ліцензування як механізму забезпечення ефективного використання бюджетних коштів, який полягає у тому, що держава вживає заходів регулятивного, адміністративного, контрольного та іншого характеру для забезпечення відповідності суб'єктів господарювання, що провадять певні визначені законом види господарської діяльності, ліцензійним умовам, витрачаючи на це відповідні ресурси, а також виділяє бюджетне фінансування і надає інші ресурси саме тим суб'єктам господарювання, які пройшли своєрідний «конкурсний відбір» процедурою ліцензування та підтвердили свою відповідність ліцензійним умовам, факультативним ефектом при цьому виступає зарахування ліцензійної плати до державного або місцевого бюджетів;

класифікації видів державної підтримки суб'єктів господарювання при забезпеченні ефективного використання державних коштів із поділом їх за такими критеріями: 1) за метою надання: забезпечення розвитку (впровадження інноваційних технологій, екологізація виробництва, підтримання конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника тощо); оздоровлення суб'єкта господарювання, котрий має важливе стратегічне значення (відновлення платоспроможності, підвищення рентабельності діяльності тощо); 2) за механізмом надання: пряма фінансова допомога (виділення бюджетних коштів) та непряма підтримка («відмова» держави від частини доходу на користь суб'єкта господарювання); 3) за формою надання: субсидії, гарантії, списання заборгованості, податкові пільги, кредитування тощо;

визначення державного кредитування як особливої форми державної підтримки суб'єктів господарювання при забезпеченні ефективного використання державних коштів, яка надається (1) державним підприємствам, (2) суб'єктам господарювання іншої форми власності, котрі мають стратегічне

значення для національної економіки, (3) суб'єктам малого та середнього підприємництва, (4) сільськогосподарським товаровиробникам, а також (5) суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності шляхом прямого кредитування з державного бюджету чи надання державних гарантій, повної або часткової компенсації кредитної заборгованості, здійснюваної через банк чи іншу фінансову установу, на умовах повернення, платності, строковості та цільового використання.

Дістали подальшого розвитку положення щодо:

теоретико-методологічних засад забезпечення оптимального поєднання прямих і непрямих господарсько-правових засобів у правовому регулюванні порядку використання державних коштів на основі: 1) постійного моніторингу, зокрема громадського, ефективності та оптимальності державної підтримки суб'єктів господарювання, для чого пропонується розробити методику оцінювання ефективності відповідної підтримки (критерії ефективності); 2) підвищення прозорості та відкритості процедур і механізмів надання державної підтримки суб'єктам господарювання; забезпечення доступності інформації про процедуру надання та отримання державної підтримки й допомоги, функціонування відповідних консультативних центрів;

удосконалення законодавства у частині підвищення обґрунтованості рішень щодо використання державних коштів: (1) внесення змін та доповнень до Закону України «Про публічні закупівлі», в якому слід уточнити умови рівного доступу до процедури закупівлі (ст. 5), доповнити процедури закупівлі інноваційним партнерством (ст. 13) та уточнити правові наслідки визнання процедури закупівлі незаконною (ст. 18); внесення змін та доповнень до Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», в якому необхідно уточнити критерії допустимості державної допомоги (ст. 5), а також внести зміни та доповнення до ст. 2, 8 щодо визначення принципів допустимості, відкритості та доступності інформації про обсяги, мету, підстави й умови надання державної допомоги, рівності суб'єктів господарювання, котрі відповідають зазначеним критеріям; (2) розробки та прийняття спеціальних Законів України «Про контрактацію сільськогосподарської продукції» та «Про державне кредитування», а також методики оцінки економічної доцільності та обґрунтованості державного кредитування суб'єктів господарювання, типової форми договору державного кредиту;

стимулювання економічної активності при використанні державних коштів, у тому числі й на основі аналізу досвіду зарубіжних країн у цій сфері, зокрема, шляхом: 1) визначення способів стимулювання об'єднання сільськогосподарських товаровиробників для захисту їхніх інтересів у правовідносинах з органами державної влади, іншими суб'єктами публічно-владних повноважень; залучення таких об'єднань до розроблення державних

програм підтримки суб'єктів сільськогосподарської діяльності; 2) розширення форм податкового стимулювання створення та діяльності суб'єктів малого підприємництва, передбачивши для новостворених суб'єктів малого бізнесу таку форму, як податкові канікули на період до шести місяців залежно від виду їх діяльності; 3) визначення чітких умов, підстав й механізму надання державних гарантій для отримання суб'єктами господарювання комерційних кредитів;

законодавчого забезпечення оптимізації поєднання прямих і непрямих засобів державного регулювання господарської діяльності у сфері державних витрат, у зв'язку з чим обґрунтовано доцільність доповнення ГК України принципом оптимального поєднання різних засобів регулювання, ефективного витрачання бюджетних коштів, пропорційно до очікуваних соціальних та економічних результатів (ст. 12), а також ст. 4 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» принципом оптимальності (поєднання різних засобів регулювання господарської діяльності для досягнення найвищого рівня ефективності) тощо;

удосконалення законодавчих засад застосування примусу щодо ефективного використання державних коштів, зокрема, запропоновано: у ГК України визначити додаткову сферу державного контролю та нагляду за господарською діяльністю – цільове використання державної допомоги (ст. 19) та уточнити поняття державного кредитування суб'єктів господарювання (ст. 346); у Законі України «Про публічні закупівлі» визначити обмеження щодо участі у процедурі закупівлі суб'єктів, які раніше допускали порушення умов договору про закупівлю чи інших державних контрактів (ст. 16), закріпити право замовника розривати договір про закупівлю на підставі порушення виконавцем істотних умов договору, а також передбачити наслідки такого розірвання (ст. 41);

імплементатії у національне законодавство правил та стандартів Європейського Союзу, а також міжнародних зобов'язань України щодо забезпечення ефективного використання державних коштів, зокрема: 1) закріплення обмежень стосовно учасників процедур закупівель на основі антикорупційного законодавства, зокрема, з метою попередження виникнення конфлікту інтересів; 2) визначення особливостей здійснення місцевих закупівель, тобто надання права органам місцевого самоврядування самостійно організовувати та проводити закупівлі в межах своїх потреб за кошти місцевих бюджетів; 3) визначення та конкретизація засад недискримінації учасників процедури закупівлі, тобто умов, які недопустимо встановлювати замовникам, як таких, що можуть бути визнані дискримінаційними; 4) недопущення порушення законодавства про економічну конкуренцію, закріплення антиконкурентних вимог та гарантій їх забезпечення при проведенні закупівлі;

5) підвищення гарантій захисту прав іноземних учасників процедур закупівлі шляхом встановлення рівних з вітчизняними суб'єктами господарювання умов, крім випадків, коли це може зашкодити суспільним інтересам.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені автором концептуальні положення можуть бути використані у процесі подальшого дослідження проблем науки господарського права та суміжних галузей права. Викладені в дисертаційному дослідженні висновки й пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності – для подальшого опрацювання проблемних питань застосування господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів;

правотворчості – під час вдосконалення чинного господарського законодавства, яке регулює застосування господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів тощо;

правозастосовній діяльності – з метою вдосконалення практики застосування господарського законодавства України, вирішення колізій у сфері правовідносин, які виникають під час застосування господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів;

навчальному процесі – під час підготовки підручників і навчальних посібників із дисциплін «Господарське право», «Господарське процесуальне право», «Фінансове право», «Порівняльне правознавство» тощо. Висновки та пропозиції дисертації також можуть бути використані для вдосконалення навчальних програм перспективного й поточного характеру, навчальних і тематичних планів із наведених та інших навчальних дисциплін для здобувачів вищої освіти юридичного та економічного профілю.

Практична цінність результатів дисертаційного дослідження для правотворчої та правозастосовної роботи підтверджена відповідними довідками Департаменту фінансів Одеської міської ради від 04 жовтня 2019 р. № 1491, Головного управління Державної казначейської служби України в Одеській області від 22 жовтня 2019 р. № 04-08/94, Головного управління Державної податкової служби в Одеській області від 24 жовтня 2019 р. № 2968/П/15-32-00, Міністерства освіти і науки України від 25 жовтня 2019 р., Державної установи «Професійні закупівлі» Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 25 жовтня 2019 р. № 125, Публічного акціонерного товариства «Державний експортно-імпорتنний банк України» від 06 листопада 2019 р. № 1192, а також міжнародної компанії Apis Holding від 03 жовтня 2019 р. № 1784/03-10/2019. Результати дисертаційного дослідження впроваджено у навчальний процес Національного університету «Одеська юридична академія» МОН України при викладанні дисциплін «Господарське право», «Правове забезпечення державної економічної політики».

Особистий внесок здобувача. Дисертація являє собою самостійно виконану наукову працю. Висновки та пропозиції, що становлять наукову новизну дисертації, розроблені автором самостійно на основі аналізу наукових публікацій як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, законодавства України та інших країн, міжнародних договорів, матеріалів судової практики, звітів органів державної влади, офіційних статистичних даних з досліджуваної проблематики.

Апробація результатів дисертації. Одержані узагальнення та висновки були оприлюднені дисертантом на міжнародних науково-практичних конференціях, серед яких: Міжнародна науково-практична конференція «П'ять юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського» (м. Одеса, 22 травня 2015 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Юриспруденція та практика: виклики сучасних процесів європейської інтеграції» (м. Братислава, Словацька Республіка, 27–28 листопада 2015 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційна юридична наука в процесі європейської інтеграції» (м. Сладковичово, Словацька Республіка, 10–11 березня 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 15–16 вересня 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Децентралізація публічного адміністрування в умовах інтеграції України до європейської спільноти: проблеми та перспективи» (м. Сєверодонецьк, 6–7 жовтня 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку» (м. Київ, 12–13 жовтня 2018 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії» (м. Ужгород, 10–11 травня 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Дев'ять юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського» (м. Одеса, 17 травня 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Четверті Таврійські юридичні наукові читання» (м. Київ, 17–18 травня 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток юридичної науки: механізми вибору та реалізація пріоритетів» (м. Сніна, Словацька Республіка, 7–8 червня 2019 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації викладено у 46 наукових працях, зокрема в індивідуальній монографії, у розділі колективної монографії, у 32 статтях, що опубліковані у наукових фахових виданнях України, наукових періодичних виданнях інших держав і наукових періодичних вітчизняних виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз даних (у тому числі 7 – у наукових періодичних виданнях інших держав), у 11 тезах

доповідей на конференціях та 1 опублікованій праці, яка додатково відображає наукові результати дисертації.

Структура дисертації зумовлена метою й завданнями дослідження та складається з титульного аркуша; анотації, викладеної українською та англійською мовами; змісту; основної частини, що містить: вступ, п'ять розділів, які охоплюють вісімнадцять підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків; списку використаних джерел і восьми додатків. Загальний обсяг дисертації становить 489 сторінок, з яких основного тексту – 392 сторінок (що дорівнює 20,5 авторських аркушів). Список використаних джерел налічує 516 найменувань і становить 56 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертаційного дослідження; висвітлено зв'язок з науковими програмами, планами, темами; проаналізовано загальний стан наукової розробленості теми; окреслено мету та завдання дослідження; сформульовано об'єкт і предмет, основні методологічні підходи до дослідження; наукову новизну та теоретичне і практичне значення роботи; наведено відомості про апробацію та публікації результатів дослідження; його структуру.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади визначення господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів» складається з чотирьох підрозділів, у яких досліджено загальні теоретико-методологічні питання впливу господарсько-правових засобів на забезпечення ефективного використання державних коштів.

Підрозділ 1.1 «Сфера ефективного використання державних коштів як предмет господарсько-правового регулювання» присвячено з'ясуванню сутності та критеріїв ефективності використання державних коштів.

Автором обґрунтовано, що ефективне використання державних коштів означає: 1) прозорість діяльності суб'єктів владних повноважень щодо використання державних коштів шляхом забезпечення відкритості та доступності інформації про джерела та обсяги формування дохідної частини бюджетів та напрямки спрямування бюджетних коштів; 2) таке використання державних коштів, яке забезпечує повне фінансування витрат, запланованих у видатковій частині бюджетів; 3) досягнення внаслідок використання державних коштів високого економічного та соціального ефекту; 4) забезпечення при використанні державних коштів оптимального поєднання державного та суспільного інтересів; 5) створення за допомогою здійснення фінансування різних заходів за рахунок державних коштів умов для всебічного соціально-економічного розвитку держави та її окремих регіонів.

На підставі проведеного аналізу зроблено висновок, що проблема ефективного використання державних коштів у взаємозв'язку з реалізацією державної регуляторної політики зумовлена тим, що у процесі застосування господарсько-правових засобів регулювання економічних відносин (публічні закупівлі, податкові пільги, державна допомога суб'єктам господарювання тощо) відбувається пряме витрачання (за рахунок бюджетних видатків) або недоотримання (ненадходження або неповне надходження коштів у дохідну частину відповідного бюджету) бюджетних та інших публічних коштів. Одночасно відбувається процес стимулювання господарської діяльності у найбільш пріоритетних галузях економіки, здійснюється структурування економіки відповідно до прийнятої у державі політики, створюються умови для формування економіки соціально орієнтованого типу. Отже, виникає проблема пошуку оптимального балансу між витрачанням (недоотриманням) публічних коштів та досягненням вказаної мети.

У *підрозділі 1.2 «Господарсько-правова природа засобів забезпечення ефективного використання державних коштів»* встановлено, що господарсько-правові засоби завжди спрямовані на регулювання господарської діяльності, однак правильним є й те, що не всі засоби, за допомогою яких здійснюється регулювання господарської діяльності, належать до господарсько-правових.

Обґрунтовано господарсько-правову природу засобів забезпечення ефективного використання державних коштів, яка проявляється в такому: 1) у процесі застосування цих засобів державні органи виступають суб'єктами організаційно-господарських повноважень в управлінні господарською діяльністю, що ГК України прямо віднесено до господарсько-правової сфери; 2) державний вплив спрямовано на підвищення економічної та соціальної ефективності діяльності суб'єктів господарювання, що опосередковано сприяє оптимізації державних видатків та зростанню основних макроекономічних показників національної економіки, тобто досягається саме господарсько-економічний результат на рівні суб'єктів господарювання в загальнонаціональному масштабі; 3) вплив на діяльність суб'єктів господарювання здійснюється лише в межах, необхідних для захисту публічних інтересів, зокрема з метою створення сприятливих та рівних умов для усіх суб'єктів господарювання, забезпечення ефективного використання державних коштів, а також розвитку пріоритетних галузей господарського комплексу.

У *підрозділі 1.3 «Прямі та непрямі господарсько-правові засоби забезпечення ефективного використання державних коштів»* аргументовано, що залежно від характеру впливу на суб'єктів господарювання чи залучення їх до реалізації таких господарсько-правових засобів вони поділяються на: 1) прямі, тобто ті, які є обов'язковими для суб'єктів господарювання (зокрема, державне замовлення, контракція сільськогосподарської продукції,

встановлення лімітів і обмежень, валютне регулювання тощо), застосовуються здебільшого з метою захисту суспільних і державних інтересів, прав споживачів, забезпечення якості продукції тощо, та 2) непрямі (наприклад, державна підтримка суб'єктів господарювання, державна допомога, державне кредитування та ін.), у яких суб'єкти господарювання беруть участь за власною ініціативою.

На підставі науково-правового аналізу встановлено, що головною відмінністю між прямими та непрямими засобами забезпечення ефективного використання державних коштів є те, що у першому випадку їх застосування опосередковане державою і є обов'язковим для суб'єктів господарювання. Непрямі ж засоби – це ті, у яких виявляється непрямий вплив держави на суб'єктів господарювання з метою стимулювання розвитку тих сфер підприємництва, які мають пріоритетне державне значення.

Підрозділ 1.4 *«Акти правового регулювання в системі господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів»* присвячено аналізу сучасного стану господарського законодавства у сфері регулювання господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів.

У процесі проведеного дослідження дисертантом виявлено низку недоліків у цій сфері, зокрема: невизначеність деяких питань, пов'язаних із застосуванням таких видів господарсько-правових засобів, як державна підтримка, надання податкових пільг тощо; застарілість норм окремих законів («Про інвестиційну діяльність», «Про інноваційну діяльність»); відсутність чітких критеріїв віднесення суб'єкта господарювання до тих, які мають стратегічно важливе значення для розвитку економіки України; відсутність спеціальних законів, які регламентують певні види господарсько-правових засобів (контрактація сільськогосподарської продукції та ін.).

Розділ 2 «Вихідні положення господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів» складається з трьох підрозділів та містить визначення мети, завдань, принципів, підстав, умов та процедури застосування господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів.

У **підрозділі 2.1** *«Значення та принципи господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів»* встановлено, що завданнями застосування господарсько-правових засобів є: 1) налагодження та розширення публічно-приватного партнерства, встановлення стабільних прозорих правовідносин держави та бізнесу; 2) створення умов для рівного й вільного розвитку суб'єктів господарювання, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, залучення до неї іноземних інвестицій; 3) підтримка і стимулювання розвитку підприємств та інших

суб'єктів господарювання, котрі функціонують у перспективних і стратегічно важливих галузях народного господарства; 4) сприяння розвитку ринкових відносин, забезпечення чесної конкуренції; 5) стимулювання впровадження у сферу господарювання інноваційних технологій і наукових розробок, що зумовлює підвищення якості та безпечності товарів і послуг, поліпшення умов праці, забезпечення розумного, ощадливого витрачання природних та інших ресурсів тощо; 6) створення умов для певної прогнозованості й можливості своєчасно корегувати результати та наслідки господарської діяльності, що стимулює створення нових підприємств, а отже і робочих місць тощо.

Дисертантом аргументовано, що принципи права, як один із атрибутів механізму правового регулювання, відіграють важливу роль у забезпеченні системності, соціальної зумовленості, ідеологічної спрямованості правової системи та засобів правового регулювання, та запропоновано об'єднати принципи застосування господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів у три групи: загально-правові, галузеві та спеціально-галузеві. Охарактеризовано принципи кожної групи.

У *підрозділі 2.2 «Підстави та умови застосування господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів»* визначено, що підстави застосування господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів можна визначити як систему передбачених ГК України, іншими законами України, фактичних обставин та явищ об'єктивної дійсності, які зумовлюють виникнення правовідносин у сфері державного регулювання господарської діяльності. Умови застосування відповідних засобів – це система вимог, обмежень або інших правил, визначених ГК України та іншими законами України, дотримання (виконання) яких сторонами необхідне для виникнення та розвитку правовідносин у цій сфері.

Доведено, що до загальних підстав обов'язково належать: прийняття уповноваженим органом обґрунтованого й законного державно-владного рішення, а у разі застосування непрямих та деяких видів прямих (ліцензування, сертифікація) засобів потрібне також пряме волевиявлення суб'єкта господарювання, яке виражається здебільшого у формі заяви (звернення). Спеціальними визначено юридичні факти (зазвичай, дії), закріплені спеціальними законами або визначені в актах ненормативного характеру, з якими пов'язане безпосереднє виникнення правовідносин щодо витрачання державних коштів під час застосування різних господарсько-правових засобів.

У *підрозділі 2.3 «Значення юридичної процедури для забезпечення ефективного використання державних коштів»* встановлено, що особливістю процедури застосування прямих господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів є те, що початковим етапом

майже завжди виступає прийняття державно-владного рішення, яке одночасно стає однією з підстав застосування засобу (затвердження плану державних закупівель, затвердження ліцензійних умов провадження певного виду господарської діяльності тощо).

Аргументовано, що процедура застосування непрямих господарсько-правових засобів відрізняється більшою складністю, оскільки передбачає пряме виділення коштів із державного бюджету. Встановлено також, що характерною особливістю процедури застосування непрямих засобів господарсько-правового регулювання є те, що відповідна процедура не закінчується наданням допомоги або іншої державної підтримки, оскільки суб'єкт господарювання має звітувати про результати використання бюджетних коштів.

Розділ 3 «Забезпечення ефективного використання державних коштів при здійсненні прямих господарсько-правових засобів регулювання економіки» складається з трьох підрозділів, у яких досліджується механізм забезпечення ефективного використання державних коштів при застосуванні прямих господарсько-правових засобів.

У *підрозділі 3.1 «Механізм забезпечення ефективного використання державних коштів при розміщенні державного замовлення та здійсненні публічних закупівель»* охарактеризовано значення розміщення державного замовлення та здійснення публічних закупівель у механізмі забезпечення ефективного використання державних коштів.

Встановлено, що державне замовлення та публічні закупівлі слід розглядати як самостійні, однак взаємопов'язані господарсько-правові засоби, які об'єднує спільна мета – визначення та задоволення державних потреб, що здійснюється із використанням бюджетних коштів; взаємозв'язок між розміщенням державних замовлень та здійсненням публічних закупівель полягає в тому, що останні є частиною процедури розміщення державних замовлень.

Обґрунтовано механізм впливу розміщення державного замовлення та здійснення державних закупівель на ефективність використання державних коштів, який полягає у тому, що завдяки їх застосуванню здійснюється задоволення державних потреб у товарах, роботах або послугах, забезпечується фінансування найбільш оптимальних пропозицій, що надходять від суб'єктів господарювання в цій сфері; економічна ефективність забезпечується не лише економічністю витрачання державних коштів, але також якістю, інноваційністю та іншими найбільш значущими характеристиками робіт, товарів та послуг, придбання яких фінансується за рахунок державного бюджету.

Підрозділ 3.2 «Механізм забезпечення ефективного використання державних коштів при контрактації сільськогосподарської продукції» присвячено визначенню механізму впливу договорів контрактації

сільськогосподарської продукції на забезпечення ефективного використання державних коштів.

Дисертантом зроблено висновок, що укладення договорів контрактації сільськогосподарської продукції є дієвим господарсько-правовим засобом забезпечення ефективного використання державних коштів, оскільки дає змогу, з одного боку, забезпечити підтримку вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника, а з іншого, – задовольнити потреби держави у відповідній продукції належної якості та безпечності за оптимальними цінами.

Узагальнено такі найбільш суттєві недоліки правового регулювання порядку укладення та виконання договору контрактації: 1) необхідність уніфікації технічних характеристик та вимоги до якості сільськогосподарської продукції відповідно до стандартів ЄС; 2) певна неузгодженість положень ч. 2–3 ст. 272 та ч. 1–2 ст. 273 ГК України щодо того, які умови договору визначаються на розсуд сторін, а які є обов'язковими для включення їх до змісту договору контрактації сільськогосподарської продукції; 3) неврегульованість питань щодо порядку відбору виробників та місця укладення договорів контрактації тощо.

Обґрунтовано необхідність прийняття Закону «Про контрактацію сільськогосподарської продукції», у якому слід урегулювати всі основні питання, пов'язані з порядком укладення договору та його виконанням.

У *підрозділі 3.3 «Публічні обмеження та механізм приватно-публічного партнерства у системі господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів»* аргументовано, що встановлення різних видів державних обмежень у сфері господарської діяльності, на противагу іншим засобам, зокрема, таким, як публічні закупівлі або розміщення державних замовлень, має не прямий, а опосередкований вплив на забезпечення ефективного використання державних коштів. Такий вплив виражається у: 1) створенні умов для ефективного розподілу бюджетних ресурсів та формування справедливої ринкової економіки у державі; 2) забезпеченні стабілізації цін на найбільш важливі товари, роботи та послуги завдяки встановленню деяких обмежень, чим урівноважуються інтереси споживачів та суб'єктів господарювання; 3) забезпеченні захисту конкурентоспроможності національних товаровиробників; 4) забезпеченні екологічної безпеки, збереження та відтворення екосистеми у державі; 5) прийнятті державою на себе частини відповідальності суб'єктів господарювання, які провадять діяльність у найбільш важливих соціальних сферах, шляхом видачі відповідних дозволів та гарантуванні безпеки результатів такої діяльності.

Установлено, що механізм впливу цього засобу на забезпечення ефективного використання бюджетних коштів полягає у тому, що держава

вживає заходів регулятивного, адміністративного, контрольного та іншого характеру для забезпечення відповідності суб'єктів господарювання, що провадять певні визначені законом види господарської діяльності, ліцензійним умовам, витрачаючи на це відповідні ресурси, а також виділяє бюджетне фінансування і надає інші ресурси саме тим суб'єктам господарювання, які пройшли своєрідний «конкурсний відбір» процедурою ліцензування та підтвердили свою відповідність ліцензійним умовам, факультативним ефектом при цьому виступає зарахування ліцензійної плати до державного або місцевого бюджетів.

Дисертант доходить висновку, що завдяки застосуванню інших непрямих господарсько-правових засобів досягається: 1) значна економія бюджетних коштів та інших державних ресурсів, оскільки основний фінансовий і ресурсний тягар за виробництво продукції, виконання робіт, надання послуг покладається на суб'єкта господарювання; останній також несе ризики та відповідальність за результативність відповідної діяльності; 2) отримання найбільш суспільно значущих товарів, робіт та послуг високої якості, оскільки укладенню договорів передують процедура ретельного добору приватних партнерів (інвесторів) тощо.

Розділ 4 «Забезпечення ефективного використання державних коштів при здійсненні непрямих господарсько-правових засобів регулювання економіки» складається з чотирьох підрозділів, які містять характеристику механізму забезпечення ефективного використання державних коштів при застосуванні непрямих господарсько-правових засобів.

У *підрозділі 4.1 «Забезпечення ефективного витрачання державних коштів при державній підтримці суб'єктів господарювання»* визначено, що перевагами державної підтримки, як засобу державного регулювання економіки, є можливість цілеспрямованого усунення проблем або сприяння діяльності конкретних підприємств, інших господарюючих суб'єктів, що забезпечує рівномірність розвитку національної економіки, оздоровлення важливих галузей господарства, чим досягається позитивний ефект від використання бюджетних ресурсів. Недоліками є те, що цей господарсько-правовий засіб криє в собі високий ступінь ризику дискримінації суб'єктів господарювання, порушення засад економічної конкуренції.

З метою підвищення ефективності організаційного механізму надання державної підтримки суб'єктам господарювання запропоновано: 1) розробити Методику визначення обсягів державної допомоги суб'єктам господарювання, в якій закріпити порядок розрахунку розмірів державної допомоги, здійснення оцінки економічної ефективності надання допомоги, форму звітування суб'єктів господарювання про результати використання наданої допомоги у формі прямого фінансування тощо; 2) підвищити прозорість та відкритість

державної діяльності щодо надання допомоги суб'єктам господарювання, зокрема, шляхом: удосконалення роботи Порталу державної допомоги, забезпечення функціонування відкритих реєстрів державної допомоги, відкритості інформації про чинні види державної допомоги, порядок і можливість її отримання тощо.

Підрозділ 4.2 «Кредитування суб'єктів господарської діяльності як сфера забезпечення ефективного використання державних коштів» присвячено визначенню особливостей державного кредитування суб'єктів господарювання, як господарсько-правового засобу, зокрема: 1) є різновидом державної підтримки суб'єктів господарювання відповідно до Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», тому характеризується всіма основними ознаками державної підтримки; 2) здійснюється в різних формах, основними з яких є виділення коштів із державного бюджету на фінансування програм кредитування, надання пільгових кредитів, компенсація частини відсотків за комерційними кредитами, надання державних гарантій тощо.

Дисертантом розроблено класифікацію видів державного кредитування суб'єктів господарювання як засобу забезпечення ефективного використання державних коштів, зокрема, за суб'єктами надання: (1) державним підприємствам, (2) суб'єктам господарювання іншої форми власності, котрі мають стратегічне значення для національної економіки, (3) суб'єктам малого та середнього підприємництва, (4) сільськогосподарським товаровиробникам, а також (5) суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності шляхом прямого кредитування з державного бюджету чи надання державних гарантій, повної або часткової компенсації кредитної заборгованості, здійснюваної через банк чи іншу фінансову установу, на умовах повернення, платності, строковості та цільового використання.

У *підрозділі 4.3 «Податкові пільги у системі господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів»* податкову пільгу, як господарсько-правовий засіб забезпечення ефективного використання державних коштів, визначено як форму державної підтримки, що надається здебільшого суб'єктам малого та середнього підприємництва, сільськогосподарським товаровиробникам, іншим суб'єктам господарювання-платниками ПДВ шляхом встановлення його зменшеної або нульової ставки, спеціального режиму оподаткування доходу або постійного чи тимчасового звільнення від оподаткування.

Розроблено пропозиції з метою вдосконалення системи податкового стимулювання діяльності суб'єктів господарювання та забезпечення її узгодженості з європейськими стандартами, зокрема: в ПК України пропонується передбачити договірне врегулювання правовідносин з отримання податкового кредиту; в ст. 401 ГК України пропонується закріпити положення

про те, що правовий режим оподаткування суб'єктів господарювання, які провадять діяльність на території спеціальної (вільної) економічної зони, визначається в Законі, відповідно до якого така зона створена; розробити механізм компенсації суми недоотриманих податкових надходжень за рахунок інших джерел (акцизного збору, зменшення видатків на утримання державного апарату тощо).

У **підрозділі 4.4** «Забезпечення ефективного використання державних коштів при наданні інвестиційних пільг та деякі інші види непрямих засобів регулювання економіки» дисертант обґрунтовує, що формами державної підтримки інвестиційної та інноваційної діяльності суб'єктів господарювання є: державне інвестування у інноваційні або інвестиційні проекти; часткове фінансування інвестиційних або інноваційних проектів; пільгове кредитування таких проектів; надання державних гарантій для отримання кредитів від комерційних банків суб'єктам господарювання, які реалізують інноваційні або інвестиційні проекти; встановлення пільгових податкових ставок для суб'єктів господарювання, що впроваджують інноваційні технології у свою діяльність.

Для вдосконалення господарсько-правового регулювання державної підтримки діяльності суб'єктів господарювання у сфері реалізації інвестиційних та інноваційних проектів запропоновано: 1) у Законі України «Про інвестиційну діяльність» ч. 5 ст. 2 доповнити такими словами: «з урахуванням особливостей, визначених у цьому Законі»; ст. 13 доповнити останнім абзацом такого змісту: «Контроль за реалізацією державних інвестиційних проектів здійснюється у порядку, визначеному бюджетним законодавством»; 2) у Законі України «Про інноваційну діяльність» ст. 6 доповнити абзацом такого змісту: «державної підтримки суб'єктів господарювання, які реалізують інноваційні проекти або запроваджують інновації в свою діяльність» тощо.

Розділ 5. «Напрями удосконалення правового регулювання господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів» складається з чотирьох підрозділів, в яких визначено основні шляхи вдосконалення нормативно-правової бази щодо застосування господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів.

У **підрозділі 5.1** «Поєднання прямих та непрямих господарсько-правових засобів у системі забезпечення ефективного використання державних коштів» встановлено, що забезпечення ефективного використання державних коштів у процесі регулювання господарської діяльності, оптимальне поєднання прямих і непрямих засобів такого регулювання виражається в: забезпеченні рівного доступу, заснованого на справедливій конкуренції, суб'єктів господарювання до державної підтримки в різних її формах; створенні умов для справедливого

та пропорційного розподілу бюджетних коштів між різними соціальними та економічними сферами, завдяки чому буде досягнуто високий рівень соціально-економічного розвитку держави, конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника; здійсненні прямого фінансування (застосування непрямих господарсько-правових засобів державного регулювання, що передбачають виділення коштів із державного бюджету) діяльності суб'єктів господарювання у виключних випадках та лише з метою захисту публічних інтересів, забезпечення соціальної спрямованості економіки, запровадження інноваційних технологій.

Аргументовано, що з метою забезпечення оптимального поєднання прямих та непрямих засобів державного регулювання господарської діяльності необхідно: ГК України доповнити принципом оптимального поєднання різних засобів регулювання, ефективного витрачання бюджетних коштів, пропорційно до очікуваних соціальних та економічних результатів (ст. 12), а також ст. 4 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» доповнити принципом оптимальності (поєднання різних засобів регулювання господарської діяльності для досягнення найвищого рівня ефективності) тощо.

Підрозділ 5.2 «Напрями вдосконалення господарського законодавства у сфері забезпечення ефективного витрачання державних коштів» присвячено розробленню пропозицій щодо удосконалення господарського законодавства у сфері регулювання засобів забезпечення ефективного використання державних коштів.

З цією метою дисертантом запропоновано: 1) внесення змін та доповнень до Закону України «Про публічні закупівлі», в якому слід уточнити умови рівного доступу до процедури закупівлі (ст. 5), доповнити процедури закупівлі інноваційним партнерством (ст. 13) та уточнити правові наслідки визнання процедури закупівлі незаконною (ст. 18); внесення змін та доповнень до Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», в якому необхідно уточнити критерії допустимості державної допомоги (ст. 5), а також внести зміни та доповнення до ст. 2, 8 щодо визначення принципів допустимості, відкритості та доступності інформації про обсяги, мету, підстави й умови надання державної допомоги, рівності суб'єктів господарювання, котрі відповідають зазначеним критеріям; 2) розробки та прийняття спеціальних Законів України «Про контрактацію сільськогосподарської продукції» та «Про державне кредитування», а також методики оцінки економічної доцільності та обґрунтованості державного кредитування суб'єктів господарювання, типової форми договору державного кредиту.

У *підрозділі 5.3 «Вдосконалення господарсько-правової відповідальності за правопорушення у сфері використання державних коштів»* досліджено, що

господарсько-правова відповідальність – це вид юридичної відповідальності, що застосовується до учасників господарських правовідносин у випадку вчинення ними господарського правопорушення та виражається у формі накладення господарської санкції (покладення додаткового фінансового зобов'язання або позбавлення певного суб'єктивного права) у порядку та обсязі, визначеному в господарському договорі або законі.

Для удосконалення законодавства, що регулює відповідальність суб'єктів господарювання та інших учасників господарських правовідносин, що виникають у сфері забезпечення ефективного використання державних коштів, дисертантом запропоновано внести такі зміни та доповнення до: 1) ГК України: уточнити порядок визначення господарських санкцій – договором або законом (ст. 231); 2) Закону України «Про публічні закупівлі», в якому: визначити обмеження щодо участі у процедурі закупівлі суб'єктів, які раніше допускали порушення умов договору про закупівлю або інших державних контрактів (ст. 16), закріпити право замовника на розірвання договору про закупівлю з підстави порушення виконавцем істотних умов договору та наслідки розірвання (ст. 41) тощо.

У *підрозділі 5.4 «Зарубіжний досвід правового забезпечення ефективного використання державних коштів та можливості його імплементації в законодавство України»* проведено аналіз зарубіжного досвіду щодо застосування господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів.

За результатами дослідження досвіду зарубіжних країн розроблено пропозиції щодо необхідності закріплення у законодавстві України: 1) визначення способів стимулювання об'єднання сільськогосподарських товаровиробників для захисту їхніх інтересів у правовідносинах з органами державної влади, іншими суб'єктами публічно-владних повноважень; залучення таких об'єднань до розроблення державних програм підтримки суб'єктів сільськогосподарської діяльності; 2) розширення форм податкового стимулювання створення та діяльності суб'єктів малого підприємництва, передбачивши для новостворених суб'єктів малого бізнесу таку форму, як податкові канікули на період до шести місяців залежно від виду їх діяльності; 3) визначення чітких умов, підстав й механізму надання державних гарантій для отримання суб'єктами господарювання комерційних кредитів.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення важливої наукової проблеми шляхом розробки доктринальних положень і висновків щодо забезпечення ефективного використання державних

коштів, обґрунтування господарсько-правової природи засобів забезпечення ефективного використання державних коштів, а також розроблення пропозицій щодо удосконалення законодавства у цій сфері.

Для розв'язання наукових проблем крізь призму науки господарського права сформульовано такі основні теоретико-прикладні висновки і пропозиції:

1. Господарсько-правові засоби забезпечення ефективного використання державних коштів – це визначена в актах господарського законодавства система інструментів, прийомів і напрямів впливу держави в особі її уповноважених органів на діяльність суб'єктів господарювання шляхом забезпечення оптимальної форми та способу розміщення і використання державних коштів задля стимулювання та заохочення пріоритетних видів господарської діяльності, захисту прав і законних інтересів учасників господарських правовідносин, а також захисту публічних інтересів та досягнення максимальних соціально-економічних результатів.

2. Господарсько-правова природа засобів забезпечення ефективного використання державних коштів проявляється в такому: 1) у процесі застосування цих засобів державні органи виступають суб'єктами організаційно-господарських повноважень в управлінні господарською діяльністю, що ГК України прямо віднесено до господарсько-правової сфери; 2) державний вплив спрямовано на підвищення економічної та соціальної ефективності діяльності суб'єктів господарювання, що опосередковано сприяє оптимізації державних видатків та зростанню основних макроекономічних показників національної економіки, тобто досягається саме господарсько-економічний результат на рівні суб'єктів господарювання в загальнонаціональному масштабі; 3) вплив на діяльність суб'єктів господарювання здійснюється лише в межах, необхідних для захисту публічних інтересів, зокрема з метою створення сприятливих і рівних умов для усіх суб'єктів господарювання, забезпечення ефективного використання державних коштів, а також розвитку пріоритетних галузей господарського комплексу.

3. Ефективність використання державних коштів під час застосування господарсько-правових засобів означає: 1) прозорість діяльності суб'єктів владних повноважень щодо використання державних коштів шляхом забезпечення відкритості та доступності інформації про джерела та обсяги формування дохідної частини бюджетів та напрямки спрямування бюджетних коштів; 2) таке використання державних коштів, яке забезпечує повне фінансування витрат, запланованих у видатковій частині бюджетів; 3) досягнення внаслідок використання державних коштів високого економічного та соціального ефекту; 4) забезпечення при використанні державних коштів оптимального поєднання державного та суспільного інтересів; 5) створення за допомогою здійснення фінансування різних заходів за

рахунок державних коштів умов для всебічного соціально-економічного розвитку держави та її окремих регіонів.

4. За характером впливу на суб'єктів господарювання чи залучення їх до реалізації виокремлено такі види господарсько-правових засобів: 1) прямі, тобто ті, які є обов'язковими для суб'єктів господарювання (зокрема, державне замовлення, контракція сільськогосподарської продукції, встановлення лімітів і обмежень, валютне регулювання тощо), застосовуються зазвичай з метою захисту суспільних і державних інтересів, прав споживачів, забезпечення якості продукції тощо та 2) непрямі (наприклад, державна підтримка суб'єктів господарювання, державна допомога, державне кредитування та ін.), у яких суб'єкти господарювання беруть участь за власною ініціативою.

5. Загальною, стратегічною метою застосування господарсько-правових засобів державного регулювання господарської діяльності є забезпечення ефективного використання державних коштів, тобто їх ощадливого, раціонального та продуктивного витрачання. Прямі господарсько-правові засоби застосовуються здебільшого з метою захисту суспільних і державних інтересів, прав споживачів, забезпечення якості продукції тощо. Використання непрямих господарсько-правових засобів зумовлене потребою стимулювати розвиток окремих сфер підприємництва, підтримувати здорову конкуренцію.

Завдання, які вирішуються застосуванням господарсько-правових засобів: 1) налагодження та розширення публічно-приватного партнерства, встановлення стабільних прозорих правовідносин держави та бізнесу; 2) створення умов для рівного й вільного розвитку суб'єктів господарювання, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, залучення до неї іноземних інвестицій; 3) підтримка і стимулювання розвитку підприємств та інших суб'єктів господарювання, котрі функціонують у перспективних і стратегічно важливих галузях народного господарства; 4) сприяння розвитку ринкових відносин, забезпечення чесної конкуренції; 5) стимулювання впровадження у сферу господарювання інноваційних технологій і наукових розробок, що зумовлює підвищення якості та безпечності товарів і послуг, поліпшення умов праці, забезпечення розумного, ощадливого витрачання природних та інших ресурсів тощо; 6) створення умов для певної прогнозованості й можливості своєчасно корегувати результати та наслідки господарської діяльності, що стимулює створення нових підприємств, а отже і робочих місць тощо.

6. Принципи права як один із атрибутів механізму правового регулювання відіграють важливу роль у забезпеченні системності, соціальної зумовленості, ідеологічної спрямованості правової системи та засобів правового регулювання. При цьому видова багатоманітність галузей права, а також суспільних

відносин, на регулювання яких спрямована дія певних правових норм, зумовили потребу об'єднати їх у три групи: 1) загально-правові принципи (верховенства права та законності; соціальної справедливості; пріоритетності таких цінностей, як життя, здоров'я, особиста безпека й недоторканність людини і громадянина; свободи підприємницької діяльності тощо); 2) галузеві принципи (обмеженості державного втручання в діяльність суб'єктів господарювання; економічної багатоманітності; гарантованості збереження комерційної таємниці; науковості та інноваційності тощо); 3) спеціально-галузеві принципи (доцільності й адекватності; вибірковості та рівності; об'єктивності; ощадливості й розумності витрачання державних коштів; прогнозованості та плановості; звітності).

7. Специфіка процедури застосування прямих господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання коштів полягає в тому, що вихідною точкою цієї процедури зазвичай виступає ухвалення державно-владного рішення, що одночасно стає однією з підстав застосування засобу (наприклад, затвердження плану закупівель, ліцензійних умов провадження певного виду господарської діяльності). Процедура застосування непрямих господарсько-правових засобів дещо складніша, позаяк передбачає виділення коштів з державного бюджету у результаті проходження конкурсного відбору та інших ринкових процедур. Зокрема, у процесі надання державної підтримки суб'єктам господарювання найважливішим етапом, який має принципове значення для прийняття відповідного рішення, стає визначення умов виділення допомоги та оцінка відповідності цим умовам (критеріям) конкретного суб'єкта господарювання, котрий звернувся до уповноваженого органу.

8. Державне замовлення та публічні закупівлі слід розглядати як самостійні, однак взаємопов'язані господарсько-правові засоби, які об'єднують спільна мета – визначення та задоволення державних потреб, що здійснюється із використанням бюджетних коштів: самостійність цих господарсько-правових засобів зумовлена спеціальними процедурами та результатами застосування кожного з них, а взаємозв'язок між розміщенням державних замовлень і здійсненням публічних закупівель полягає у тому, що останнє є частиною процедури розміщення державних замовлень.

Механізм впливу розміщення державного замовлення та здійснення публічних закупівель на ефективність використання державних коштів полягає у тому, що завдяки їх застосуванню здійснюється задоволення державних потреб у товарах, роботах або послугах, забезпечується фінансування найбільш оптимальних пропозицій, що надходять від суб'єктів господарювання в цій сфері; економічна ефективність забезпечується не лише економністю витрачання державних коштів, але також якістю, інноваційністю та іншими

найбільш значущими характеристиками робіт, товарів та послуг, придбання яких фінансується за рахунок державного бюджету.

9. Характерними ознаками договору контрактації сільськогосподарської продукції є: 1) встановлення вимог, яким повинен відповідати контрактант як державний замовник, визначеним Законом України «Про публічні закупівлі»; контрактантом може виступати орган державної влади, місцевого самоврядування та інші розпорядники бюджетних коштів; в окремих випадках контрактантом може бути визначений спеціальним законодавством орган; 2) встановлення вимог, яким повинен відповідати виробник сільськогосподарської продукції (будь-яка фізична або юридична особа, незалежно від форми власності, організаційно-правової форми та підпорядкування, у тому числі нерезидент); 3) особливий матеріальний об'єкт договору, яким є сільськогосподарська продукція, яка відповідає умовам, визначеним у договорі за кількістю, якістю, асортиментом тощо.

Укладення договорів контрактації сільськогосподарської продукції є дієвим господарсько-правовим засобом забезпечення ефективного використання державних коштів, оскільки дає змогу, з одного боку, забезпечити підтримку вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника, а з іншого, – задовольнити потреби держави у відповідній продукції належної якості та безпечності за оптимальними цінами.

10. Встановлення різних видів державних обмежень у сфері господарської діяльності має не прямий, а опосередкований вплив на забезпечення ефективного використання державних коштів, який виражається у: 1) створенні умов для ефективного розподілу бюджетних ресурсів та формування справедливої ринкової економіки у державі; 2) забезпеченні стабілізації цін на найбільш важливі товари, роботи та послуги завдяки встановленню деяких обмежень, чим урівноважуються інтереси споживачів і суб'єктів господарювання; 3) забезпеченні захисту конкурентоспроможності національних товаровиробників; 4) забезпеченні екологічної безпеки, збереження та відтворення екосистеми у державі; 5) прийнятті державою на себе частини відповідальності суб'єктів господарювання, які провадять діяльність у найбільш важливих соціальних сферах, шляхом видачі відповідних дозволів та гарантуванні безпеки результатів такої діяльності.

11. Ліцензування є засобом забезпечення захисту суспільних інтересів, гарантування безпеки та якості деяких видів продукції, робіт та послуг, що виробляються (виконуються, надаються) суб'єктами господарювання. Механізм його впливу на забезпечення ефективного використання бюджетних коштів полягає у тому, що держава вживає заходів регулятивного, адміністративного, контрольного та іншого характеру для забезпечення відповідності суб'єктів господарювання, що провадять певні визначені законом види господарської

діяльності, ліцензійним умовам, витрачаючи на це відповідні ресурси, а також виділяє бюджетне фінансування і надає інші ресурси саме тим суб'єктам господарювання, які пройшли своєрідний «конкурсний відбір» процедурою ліцензування та підтвердили свою відповідність ліцензійним умовам, факультативним ефектом при цьому виступає зарахування ліцензійної плати до державного або місцевого бюджетів.

12. Специфічними видами господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів є угоди про розподіл продукції та публічно-приватне партнерство. Завдяки їх застосуванню досягається: 1) значна економія бюджетних коштів та інших державних ресурсів, оскільки основний фінансовий та ресурсний тягар за виробництво продукції, виконання робіт, надання послуг покладається на суб'єкта господарювання; останній також несе ризики та відповідальність за результативність відповідної діяльності; 2) отримання найбільш суспільно значущих товарів, робіт та послуг високої якості, оскільки укладенню договорів передують процедура ретельного добору приватних партнерів (інвесторів); 3) отримання протягом встановленого строку гарантованого технічного обслуговування зі сторони суб'єктів господарювання; 4) покладання на суб'єктів господарювання додаткової відповідальності у сфері забезпечення екологічної безпеки, застосування при виконанні робіт або наданні послуг високотехнологічного обладнання тощо.

13. Державна підтримка суб'єктів господарювання – це врегульована законодавством діяльність уповноважених державних органів, яка полягає в розробленні та реалізації цільових програм або наданні в індивідуальному порядку фінансової підтримки суб'єкту господарювання, котрий має важливе стратегічне значення або відповідає іншим критеріям, визначеним у програмі, за рахунок коштів державного бюджету у будь-якій формі та з метою забезпечення стабільності національної економіки, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, оздоровлення окремих галузей народного господарства, підвищення соціально-економічного добробуту населення та екологічного благополуччя держави.

Державну підтримку суб'єктів господарювання можна класифікувати за такими критеріями: 1) за метою надання: забезпечення розвитку (впровадження інноваційних технологій, екологізація виробництва, підтримання конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника тощо); оздоровлення суб'єкта господарювання, котрий має важливе стратегічне значення (відновлення платоспроможності, підвищення рентабельності діяльності тощо); 2) за механізмом надання: пряма фінансова допомога (виділення бюджетних коштів) та непряма підтримка («відмова» держави від частини доходу на користь суб'єкта господарювання); 3) за формою надання: субсидії, гарантії, списання заборгованості, податкові пільги, кредитування тощо.

14. Державне кредитування суб'єктів господарювання – це особлива форма державної підтримки, яка надається державним підприємствам, суб'єктам господарювання іншої форми власності, котрі мають стратегічне значення для національної економіки, суб'єктам малого та середнього підприємництва, сільськогосподарським товаровиробникам, а також суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності шляхом прямого кредитування з державного бюджету чи надання державних гарантій, повної або часткової компенсації кредитної заборгованості, здійснюваної через банк чи іншу фінансову установу, на умовах повернення, платності, строковості та цільового використання.

Державне кредитування суб'єктів господарювання має такі види: (1) державних підприємств, (2) суб'єктів господарювання іншої форми власності, котрі мають стратегічне значення для національної економіки, (3) суб'єктів малого та середнього підприємництва, (4) сільськогосподарських товаровиробників, а також (5) суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності шляхом прямого кредитування з державного бюджету чи надання державних гарантій, повної або часткової компенсації кредитної заборгованості, здійснюваної через банк чи іншу фінансову установу, на умовах повернення, платності, строковості та цільового використання.

15. Податкові пільги як господарсько-правовий засіб забезпечення ефективного використання державних коштів – це форма державної підтримки, що надається переважно суб'єктам малого та середнього підприємництва, сільськогосподарським товаровиробникам, іншим суб'єктам господарювання-платниками ПДВ шляхом встановлення його зменшеної або нульової ставки, спеціального режиму оподаткування доходу або постійного чи тимчасового звільнення від оподаткування.

Законодавство України визначає такі види податкових пільг, які можуть застосовуватися до суб'єктів господарювання: 1) звільнення від оподаткування окремих груп суб'єктів господарювання; 2) встановлення спрощеної системи оподаткування для суб'єктів господарювання; 3) звільнення окремих операцій суб'єкта господарювання від сплати ПДВ або застосування заниженої чи нульової ставки ПДВ; 4) надання податкового кредиту; 5) застосування спеціального податкового режиму до суб'єктів господарювання, що займаються певним видом діяльності, або провадять таку діяльність у спеціальних (вільних) економічних зонах.

16. Формами державної підтримки інвестиційної та інноваційної діяльності суб'єктів господарювання є: державне інвестування у інноваційні або інвестиційні проекти; часткове фінансування інвестиційних або інноваційних проектів; пільгове кредитування таких проектів; надання державних гарантій для отримання кредитів від комерційних банків суб'єктам господарювання, які реалізують інноваційні або інвестиційні проекти; встановлення пільгових

податкових ставок для суб'єктів господарювання, що впроваджують інноваційні технології у свою діяльність.

17. Для забезпечення оптимального поєднання прямих і непрямих засобів державного регулювання господарської діяльності необхідно: доповнити ГК України принципом оптимального поєднання різних засобів регулювання, ефективного витрачання бюджетних коштів, пропорційно до очікуваних соціальних та економічних результатів (ст. 12), а також доповнити ст. 4 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» принципом оптимальності (поєднання різних засобів регулювання господарської діяльності для досягнення найвищого рівня ефективності) тощо.

Організаційними механізмами, спрямованими на забезпечення оптимального поєднання прямих і непрямих господарсько-правових засобів, є: 1) постійний моніторинг, зокрема громадський, ефективності та оптимальності державної підтримки суб'єктів господарювання, для чого пропонується розробити методику оцінювання ефективності відповідної підтримки (критерії ефективності); 2) підвищення прозорості та відкритості процедур і механізмів надання державної підтримки суб'єктам господарювання; забезпечення доступності інформації про процедуру надання та отримання державної підтримки й допомоги, функціонування відповідних консультативних центрів.

18. З метою вдосконалення законодавства у частині підвищення обґрунтованості рішень щодо використання державних коштів пропонується: 1) внесення змін та доповнень до Закону України «Про публічні закупівлі», в якому слід уточнити умови рівного доступу до процедури закупівлі (ст. 5), доповнити процедури закупівлі інноваційним партнерством (ст. 13) та уточнити правові наслідки визнання процедури закупівлі незаконною (ст. 18); внесення змін та доповнень до Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», в якому необхідно уточнити критерії допустимості державної допомоги (ст. 5), а також внести зміни та доповнення до ст. 2, 8 щодо визначення принципів допустимості, відкритості та доступності інформації про обсяги, мету, підстави й умови надання державної допомоги, рівності суб'єктів господарювання, котрі відповідають зазначеним критеріям; 2) розробки та прийняття спеціальних Законів України «Про контракцію сільськогосподарської продукції» та «Про державне кредитування», а також методики оцінки економічної доцільності та обґрунтованості державного кредитування суб'єктів господарювання, типової форми договору державного кредиту.

19. Для закладення в національне законодавство ефективних правових положень щодо стимулювання економічної активності при використанні державних коштів, у тому числі й на основі аналізу досвіду зарубіжних країн у цій сфері, необхідним є: 1) визначення способів стимулювання об'єднання

сільськогосподарських товаровиробників для захисту їхніх інтересів у правовідносинах з органами державної влади, іншими суб'єктами публічно-владних повноважень; залучення таких об'єднань до розроблення державних програм підтримки суб'єктів сільськогосподарської діяльності; 2) розширення форм податкового стимулювання створення та діяльності суб'єктів малого підприємництва, передбачивши для новостворених суб'єктів малого бізнесу таку форму, як податкові канікули на період до шести місяців залежно від виду їх діяльності; 3) визначення чітких умов, підстав і механізму надання державних гарантій для отримання суб'єктами господарювання комерційних кредитів.

20. З метою законодавчого забезпечення оптимізації поєднання прямих і непрямих засобів державного регулювання господарської діяльності у сфері державних витрат доцільно доповнити ГК України принципом оптимального поєднання різних засобів регулювання, ефективного витрачання бюджетних коштів, пропорційно до очікуваних соціальних та економічних результатів (ст. 12), а також ст. 4 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» – принципом оптимальності (поєднання різних засобів регулювання господарської діяльності для досягнення найвищого рівня ефективності) тощо.

21. Для удосконалення законодавчих засад застосування примусу щодо ефективного використання державних коштів запропоновано: у ГК України визначити додаткову сферу державного контролю та нагляду за господарською діяльністю – цільове використання державної допомоги (ст. 19) та уточнити поняття державного кредитування суб'єктів господарювання (ст. 346); у Законі України «Про публічні закупівлі» визначити обмеження щодо участі у процедурі закупівлі суб'єктів, які раніше допускали порушення умов договору про закупівлю чи інших державних контрактів (ст. 16), закріпити право замовника розривати договір про закупівлю на підставі порушення виконавцем істотних умов договору, а також передбачити наслідки такого розірвання (ст. 41).

22. З метою імплементації у національне законодавство правил і стандартів Європейського Союзу, а також міжнародних зобов'язань України в контексті забезпечення ефективного використання державних коштів, необхідним є: 1) закріплення обмежень щодо учасників процедур закупівель на основі антикорупційного законодавства, зокрема, з метою попередження виникнення конфлікту інтересів; 2) визначення особливостей здійснення місцевих закупівель, тобто надання права органам місцевого самоврядування самостійно організовувати та проводити закупівлі в межах своїх потреб за кошти місцевих бюджетів; 3) визначення та конкретизація засад недискримінації учасників процедури закупівлі, тобто умов, які недопустимо встановлювати замовникам,

як таких, що можуть бути визнані дискримінаційними; 4) недопущення порушення законодавства про економічну конкуренцію, закріплення антиконкурентних вимог та гарантій їх забезпечення при проведенні закупівлі; 5) підвищення гарантій захисту прав іноземних учасників процедур закупівлі шляхом встановлення рівних з вітчизняними суб'єктами господарювання умов, крім випадків, коли це може зашкодити суспільним інтересам.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії (розділи у колективних монографіях)

1. Петруненко Я. В. Проблеми забезпечення ефективного використання державних коштів: господарсько-правовий аспект: монографія. К., 2019. 416 с.
2. Петруненко Я. В. Забезпечення економічної безпеки України крізь призму реформування державної регуляторної політики. *Правові та економічні засади реформування системи органів державної влади і правосуддя в умовах інтеграції до європейської спільноти: проблеми та перспективи*: монографія / за ред. Г.В. Татаренко. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. Володимира Даля, 2018. С. 107–120.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

3. Petrunenko I. Understanding the nature of government needs. *The Advanced Science Journal*. 2015. Issue 3-2015. P. 106–110.
4. Петруненко Я. В. Навчання фахівців у сфері державних закупівель: вимоги часу і виклики ЄС. *Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie*. 2015. № 2. С. 99–103.
5. Petrunenko I. Global trends in modernization of state regulatory methods and tools in economic relations. *European Cooperation*. 2018. № 9 (40). P. 18–28 (**Web of Science Core Collection**).
6. Petrunenko I. Features of socially determined government policy in the regulation sphere of small and medium business development in Ukraine. *European Cooperation*. 2019. № 1 (41). P. 7–17 (**Web of Science Core Collection**).
7. Petrunenko I. The role and significance of government orders and public procurement in the context of economic activity regulation. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 2. Vol. 2. P. 108–113.
8. Petrunenko I. Features of government lending to agricultural entities and their influence on supply chain management strategies. *International Journal of Supply Chain Management*. 2019. Vol. 8. № 4. P. 703–708 (**Scopus**).

9. Petrunenko I. Social justice in the economy as a conceptual framework of state regulatory policy. *Asia Life Sciences*. 2020. Supp. 22(2). P. 675–686 (Scopus).

Статті у наукових фахових виданнях України

10. Петруненко Я. В. Контрактація як господарсько-правовий механізм забезпечення ефективного використання державних коштів. *Публічне право*. 2015. № 4 (20). С. 129–137.

11. Петруненко Я. В. International practices and experience of arranging public procurement. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 21. С. 92–98.

12. Петруненко Я. В. Рамкова угода як форма договору про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти. *Юридична Україна*. 2015. № 7–8. С. 62–70.

13. Петруненко Я. В. Господарсько-правова природа засобів забезпечення ефективного використання державних коштів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 85–90.

14. Петруненко Я. В. Цільове призначення застосування господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 77–81.

15. Петруненко Я. В. Окремі питання класифікації господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів. *Публічне право*. 2017. № 3 (27). С. 116–121.

16. Петруненко Я. В. Шляхи удосконалення господарсько-правового регулювання у сфері забезпечення ефективного використання державних коштів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 91–94.

17. Петруненко Я. В. Класифікація принципів застосування господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 2. С. 81–84.

18. Петруненко Я. В. Місце обмежень та лімітів у системі господарсько-правових засобів державного регулювання економіки. *Правова держава*. 2018. № 30. С. 130–136.

19. Петруненко Я. В. Окремі питання удосконалення законодавчої регламентації ліцензування господарської діяльності як засобу забезпечення ефективного використання державних коштів. *Приватне та публічне право*. 2018. № 2. С. 82–86.

20. Петруненко Я. В. Стадійно-процедурна характеристика застосування прямих господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів. *Часопис Київського університету права НАН України*. 2018. № 1. С. 136–140.

21. Петруненко Я. В. Поняття державної підтримки суб'єктів господарювання як засобу забезпечення ефективного використання бюджетних коштів. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 110–115.

22. Петруненко Я. В. Правове регулювання державної підтримки суб'єктів господарювання: сучасний стан та шляхи удосконалення. *Право і суспільство*. 2018. № 3. Т. 1. С. 132–138.

23. Петруненко Я. В. Поняття та особливості державного кредитування суб'єктів господарської діяльності як засобу забезпечення ефективного використання бюджетних коштів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 3. С. 139–141.

24. Петруненко Я. В. Характеристика форм та видів державного кредитування суб'єктів господарювання. *Публічне право*. 2018. № 3(31). С. 239–246.

25. Петруненко Я. В. Податкова пільга в системі господарсько-правових засобів: умови та підстави надання. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*. 2018. Т. 23. Вип. 2 (33). С. 65–71.

26. Петруненко Я. В. Податкова пільга як засіб державного регулювання господарської діяльності: порівняльно-правовий аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду. *Правова держава*. 2018. № 32. С. 93–100.

27. Петруненко Я. В. Поєднання прямих та непрямих господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів: пошук оптимальних моделей. *Правова держава*. 2019. № 33. С. 86–91.

28. Петруненко Я. В. Окремі питання удосконалення господарського законодавства у сфері регулювання засобів забезпечення ефективного використання державних коштів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 88–92.

29. Петруненко Я. В. Деретуляція господарської діяльності як процес оптимального узгодження публічних і приватних інтересів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2019. Вип. 55. Т. 1. С. 157–160.

30. Петруненко Я. В. Юридична відповідальність суб'єктів господарювання за правопорушення у сфері використання державних коштів. *Публічне право*. 2019. № 1(33). С. 147–155.

31. Петруненко Я. В. Удосконалення господарсько-правової відповідальності за правопорушення у сфері використання державних коштів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 93–96.

32. Петруненко Я. В. Напрями удосконалення законодавчого регулювання господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів. *Правові новели*. 2019. № 7. С. 121–126.

33. Петруненко Я. В. Зарубіжний досвід регулювання публічних закупівель як господарсько-правового засобу забезпечення ефективного використання державних коштів. *Правова держава*. 2019. № 34. С. 23–28.

34. Петруненко Я. В. Особливості контракції сільськогосподарської продукції та її роль і значення в забезпеченні ефективного використання державних коштів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 94–99.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

35. Petrunenko I. Public interest as a main factor in public procurement. *The Sixth International Conference on Private and Public Law*. Vienna, 2015. P. 45–50.

36. Петруненко Я. В. Визначення умов договорів про закупівлю товарів, робіт і послуг за рахунок державних коштів на основі типових договорів. *П'ять юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 22 травня 2015 р.) / відп. ред. І. С. Канзафарова; ОНУ ім. І. І. Мечникова. О.: Астропринт, 2015. С. 190–194.

37. Petrunenko I. Revisiting the scope of measures aimed at legalization of businesses in Ukraine. *Právna veda a prax: výzvy moderných európskych integračných procesov: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 27–28 novembra 2015*. Bratislava, Slovenská republika: Paneurópska vysoká škola, 2015. P. 214–217.

38. Петруненко Я. В. Методологія державного регулювання господарської діяльності. *Inovácia právne veda v procese európskej integrácie: Medzinárodná vedecko-praktická konferencia 10–11 marca 2017*. Sládkovičovo, Slovenská republika: Vysoká škola Danubius, Fakulta práva Janka Jesenského, 2017. P. 201–204.

39. Петруненко Я. В. Проблеми розмежування господарсько-правових та адміністративно-правових засобів регулювання господарської діяльності. *Верховенство права та правова держава*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 15–16 вересня 2017 р.). Ужгород: УжНУ, 2017. С. 94–97.

40. Петруненко Я. В. Спеціальні підстави та умови надання державної підтримки суб'єктам господарювання. *Децентралізація публічного адміністрування в умовах інтеграції України до європейської спільноти: проблеми та перспективи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Сєверодонецьк, 6–7 жовтня 2017 р.) / СНУ ім. Володимира Даля; НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України; Програма відновлення та налагодження миру ПРООН. Сєверодонецьк: вид-во СНУ ім. Володимира Даля, 2017. С. 117–121.

41. Петруненко Я. В. Публічно-приватне партнерство як перспективний засіб регулювання господарської діяльності. *Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 12–13 жовтня 2018 р.). К.: ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2018. С. 33–38.

42. Петруненко Я. В. Окремі процедурні аспекти застосування господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів: проблеми уніфікації термінів. *Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 10–11 травня 2019 р.). Ужгород: УжНУ, 2019. С. 41–45.

43. Петруненко Я. В. Угоди про розподіл продукції як специфічний засіб забезпечення ефективного використання державних коштів. *Дев'ять юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 травня 2019 р.) / відп. ред. І. С. Канзафарова; ОНУ ім. І. І. Мечникова. О.: Астропринт, 2019. С. 217–221.

44. Петруненко Я. В. Державне інвестування в інноваційний розвиток як засіб забезпечення ефективного використання державних коштів. *Четверті Таврійські юридичні наукові читання*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 17–18 травня 2019 р.). К.: ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2019. С. 20–25.

45. Петруненко Я. В. Державне інвестування у системі господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання бюджетних коштів. *Development of legal science: choice mechanisms and priorities implementation: International scientific and practical conference devoted to the celebration of 5th anniversary of Visegrad Journal on Human Rights (June 7–8, 2019. Snina, the Slovak Republic)*. Snina: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. P. 229–231.

**Опубліковані праці,
які додатково відображають наукові результати дисертації**

46. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / Т. 15: Господарське право / редкол.: В. А. Устименко (голова) та ін. Харків: Вид-во «Право», 2019. 784 с. (особистий внесок здобувача полягає у підготовці дев'яти статей, що розкривають значення юридичних термінів, зокрема «Бюджетна політика держави» (с. 69–71), «Витрати» (с. 78–80), «Державна закупівля» (с. 155–156), «Державне замовлення» (с. 168–169), «Договір про закупівлю» (с. 222–224), «Предмет закупівлі» (с. 565–567), «Процедури закупівлі» (с. 592–593), «Рамкова угода про закупівлю» (с. 596–597), «Учасник процедури закупівлі» (с. 716–719).

АНОТАЦІЯ

Петруненко Я. В. Концептуальні засади господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. – Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України». – Київ, 2021.

Дисертацію присвячено науково-теоретичним, правовим і практичним проблемам застосування господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів. У роботі наведено авторське визначення таких понять, як «господарсько-правовий засіб забезпечення ефективного використання державних коштів», «державна підтримка суб'єктів господарювання», «державне кредитування суб'єктів господарювання» та інші. Обґрунтовано господарсько-правову природу засобів забезпечення ефективного використання державних коштів, систематизовано відповідні господарсько-правові засоби, розроблено класифікацію окремих видів прямих і непрямих господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів.

З метою подальшого удосконалення національного законодавства і практики його застосування сформульовано пропозиції щодо необхідності внесення відповідних змін та доповнень до чинного законодавства України, зокрема, до Господарського кодексу України, законів України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про публічні закупівлі», «Про державну підтримку сільського господарства в Україні», «Про розвиток та державну підтримку малого та середнього підприємництва в Україні» тощо.

Ключові слова: державні кошти, господарсько-правові засоби, суб'єкти господарської діяльності, державна підтримка, державна допомога, державне кредитування, податкові пільги, державне замовлення, ліміти та обмеження, публічні закупівлі, контракція сільськогосподарської продукції.

АННОТАЦИЯ

Петруненко Я. В. Концептуальные основы хозяйственно-правовых мер обеспечения эффективного использования государственных средств. – *Квалификационный научный труд на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.04 – хозяйственное право; хозяйственно-процессуальное

право. – Государственное учреждение «Институт экономико-правовых исследований имени В. К. Макутова Национальной академии наук Украины». – Киев, 2021.

Диссертация посвящена научно-теоретическим, правовым и практическим проблемам применения хозяйственно-правовых мер обеспечения эффективного использования государственных средств. В работе приведено авторское определение таких понятий, как «хозяйственно-правовая мера обеспечения эффективного использования государственных средств», «государственная поддержка субъектов хозяйствования», «государственное кредитование субъектов хозяйствования» и другие. Обосновано хозяйственно-правовую природу мер обеспечения эффективного использования государственных средств, систематизированы соответствующие хозяйственно-правовые меры, разработана классификация отдельных видов прямых и косвенных хозяйственно-правовых мер обеспечения эффективного использования государственных средств.

С целью дальнейшего совершенствования национального законодательства и практики его применения сформулированы предложения о необходимости внесения соответствующих изменений и дополнений в действующее законодательство Украины, в частности, в Хозяйственный кодекс Украины, законы Украины «Об основах государственной регуляторной политики в сфере хозяйственной деятельности», «О публичных закупках», «О государственной поддержке сельского хозяйства в Украине», «О развитии и государственной поддержке малого и среднего предпринимательства в Украине» и др.

Ключевые слова: государственные средства, хозяйственно-правовые меры, субъекты хозяйственной деятельности, государственная поддержка, государственная помощь, государственное кредитование, налоговые льготы, государственный заказ, лимиты и ограничения, публичные закупки, контрактация сельскохозяйственной продукции.

SUMMARY

Petrunenko I. Conceptual principles of economic and legal means of ensuring the effective use of public funds. – *Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Law in specialty 12.00.04 – Economic Law; Economic Procedural Law. – State Organization «V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine». – Kyiv, 2021.

The dissertation is devoted to scientific-theoretical, legal and practical problems of determination of economic-legal means of ensuring the effective use of public funds. The author's definition of such concepts as "economic and legal means of ensuring the effective use of public funds", "state support of business entities", "state lending of business entities" and others are given in the paper. The economic and legal nature of means of ensuring the effective use of public funds is substantiated, the corresponding economic and legal means are systematized, the classification of certain types of direct and indirect economic and legal means of ensuring the effective use of public funds has been developed.

In order to further improve the national legislation and practice of its application, proposals are made regarding the necessity of making appropriate amendments and additions to the current legislation of Ukraine, in particular, to the Commercial Code of Ukraine, the Laws of Ukraine "On the Principles of the State Regulatory Policy in the Field of Economic Activity", "On Public Procurement" , "On State Support to Agriculture in Ukraine", "On Development and State Support to Small and Medium Enterprises in Ukraine", etc.

Key words: state funds, economic and legal means, subjects of economic activity, state support, state aid, state credit, tax privileges, state orders, limits and restrictions, public procurement, contracting of agricultural products.

Наклад 130. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 1,9.
Підписано до друку 09.04.2021. Замовлення 144.

Надруковано в «МП Леся».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.

«МП Леся»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: (066) 60-50-199, (098) 455-41-17
E-mail: lesya3000@ukr.net